

1877

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

№ 21

№ 21

Պրոլետարներ բոլոր երկրների, միացե՛ք!

ԻՒՍՏՐԵԱՆՍԿԻ

Ի Մ Պ Ե Ր Ի Ա Լ Ի Զ Մ

Թարգմ. ԵԱԴ.-ԼԵԼԱ

Գինը՝ 1 ր. 25 կոպ.

327.2
F-68

327.2
F-68

ար

27 SEP 2006

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

№ 21

№ 21

Պրոլետարներ, բոլոր երկրներին, միացե՛ք!

ԲԻՍՏՐԵԱՆՍԿԻ

Ի Մ Պ Ե Ր Ի Ա Լ Ի Զ Մ

Թարգմ. ԵԱՀ.-ԼԱԼԱ

40874

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԼԻՆԻ ՄԱՍԻՆԻՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ՎԵՐԱՆՈՒՄ
ԵՐԵՎԱՆ 1919.

Յ Ա Ռ Ա Ա Ա Ք Ա Ն:

Ոչ մի ժողովուրդ ժամանակակից մեծ պատերազմի ընթացքում այնքան մեծ վնասներ չի կրել, որպէս հայ ժողովուրդը: Իր հակադարձախափան և նացիոնալիստ ղեկավարների շնորհիւ նա միշտ ենթարկւել է իմպերիալիստական Նւրոպայի ագէնտների ազդեցութեանը: Ոչ ոքի համար դադանիք չէ՝ այն, որ խաբւած հայ ժողովուրդը երկար տարիների ընթացքում սպասաւորել է եւրոպական իմպերիալիստներին և գրանցից է սպասել իր կեանքի անհատականութիւնն ու ազատագրումը: Թալանելով երկրագունդը իմպերիալիստները ձրգտել են միևնույն անել նաեւ Տաճկաստանում: Նւ այդ նպատակով նրանց օգտագործել են քրիստոնեայ ազգութիւնների անբաւականութիւնը տանկական ռեժիմից: Շնորհիւ այդպիսի քաղաքականութեան քրիստոնեաները քննել են հարեան թիւրք, պարսիկ, և քիւրդ տարրերի կողմից—որպէս օտար աւազակ-բռնակալների ագէնտներ, որպէս անգլիական բռնակալ կառավարութեան սպասաւորներ: Նւ եւրոպական իմպերիալիստների դէմ պայքարող մասսաներն անհրաժեշտաբար իրենց տարրերային շարժումների ընթացքում նետւել են ամենից առաջ բռն երկրում ապրող իմպերիալիստական փոքրիկ զօրագնդերի—մանր ազգութիւնների վրայ: Դեռ մի քանի ամիս առաջ անգլիական լրագիրները հաղորդել են, որ Նգիպտոսում ժողովրդական հակաանգլիական շարժումների ժամանակ ամենամեծ վնասները կրել են քրիստոնեաները: Վատադաժ ամբոխը նետւել է հայերի, կուպերի և Ֆաղեալ քրիստոնեաների վրա ու քանդել է ուներել է նրանց ունեցւածքը: Անշուշտ, միևնույնը կորող է պատահել նաեւ համայն Ա-

րեւելքում, Պարսկաստանում, Աֆղանիստանում և նոյն իսկ հեռաւոր Տնդիաստանում: Այդ վայրերում նոյն իսկ յեղափոխական շարժումները կրնան ամենից առաջ երկրում գործող այն տարրերի վրայ, որոնք գիտակցաբար կամ աւելի յաճախ անգիտակից կերպով հետեւել են իմպերիալիստներին ու ծառայել են դրանց:

Այդ ճշմարտութիւնը լաւ պիտի ըմբռնեն, նրանք որոնք կամենում են իրական օգնութիւն հասցնել մեր ժողովրդին: Անհրաժեշտ է ամեն կերպ, ամեն տեղ, միշտ և անընդհատ օտարածել հայ ժողովրդական շրջաններում այն միտքը, որ հին ուղիին եղել է թխալ և կորստաբեր: Անհրաժեշտ է շարունակ կրկնել որ միմիայն կապւելով սերտ ընկերակցութեամբ հայրենական կապերով իր հաջնական ժողովուրդների հետ և կռւելով Սրեւելքի բռնակալներին—իմպերիալիստների դէմ կարող է հայ ժողովուրդն ապահով կացութիւն ստեղծել իր համար:

Այլ ելք չկայ: Դա է միակ ուղին, միակ միջոցը: Այդ միջոցը ոչ միայն իրապէս կազատագրէ հայ աշխատաւորներին, այլև հնարաւորութիւն կտայ նրանց խաղաղ շինարարական գործ ձեռնարկելու:

Մենք հաւատացած ենք, որ այսօր, բոլոր այն դառն օրերից և փորձութիւններից յետոյ, որ անցել են հայ ժողովրդի զխով, հայաստանի աշխատաւոր տարրերը տարրերային կերպով ըմբռնել են շեշտաւած ճշմարտութիւնը: Հայ քաղաքների խտեղիւզեանները, հայ նացիոնալիստ գործիչներն այժմ ևս կփորձեն վարակել նրան հին թոյնով, այսօր ևս կաշխատեն նրան տանել հին ուղիով: Սակայն այդ չի յաջողւի—որովհետև անդիական իմպերիալիստների «աջակցութեան» շնորհիւ զոհւած հայ ժողովուրդը չի կարող չզալ այն համոզմանը, որ միմիայն Սրեւելքի բոլոր ժողովուրդների համագործակցութեան և միջազգայնական քաղաքականութեան մէջն է նրա փրկութիւնը:

Այդ տարրերային համոզումը պիտի կազմակերպւէ, պիտի ստանայ աւելի որոշ և յեղափոխական ուղղութիւն: Նա պիտի դառնայ գիտակցական մի շարժում, ուղղւած հին «ազգա-

յին» պատերազմների, պատգամների և տրագիցիաների դէմ: Եւ մենք համոզւած ենք, որ այդ գիտակցական շարժման ամենամեծ զարկ կարող են տալ կարմիր պրոլետարական Բազմի կրակէ հնոցում եփւած հայ այն պրոլետարները, որոնք դառնում են զիւր:

Մենք համոզւած ենք, որ մարքսիստական մէթօդով զինւած այդ բանւորները կարող են աւելի հեշտ կերպով քան դեռ հին ազգայնական ամբողջները, քան հայ սեմիւնարիստական այն ինտելիգենցիան, որն այսօր ևս չի կամենում վերջնականապէս ազատագրւել նացիոնալիզմից:

Այդ նոր բնթերցողների և նոր ուսուցիչների, նոր գործիչների համար է դրւած բնկ. Բիստրեանսկու գրքոյկը: Այդ տեղ մատչելի կերպով տրւում է իմպերիալիզմի տեսութիւնը: Ընկ. Բիստրեանսկու գրքոյկն ազատ է կատարելապէս որևէ վաղար այն դժերից, որոնք այնքան յաճախ կազմում են ժողովրդական բրօշիւրների բնորոշ յատկութիւնը:

Այդ պատճառով մենք կարենոր համարեցինք հրատարակել այդ գրքոյկի թարգմանութիւնը: Նրա բնթերցանութիւնից յետոյ մեր բանւոր—պրոպագանդիստները կարող են ուսումնասիրել բնկ. Լենինի խոշոր այն գիրքը, որը հանդիսանում է ամենամեծ և միակ ուսումնասիրութիւնն իմպերիալիզմի մասին:

Ս. ԿԱՐԻՆԵԱՆ.

ԻՄՊԵՐԻԱԼԻՉՄ.

Ընկերներ, այսօրուայ մեր գաղափարներուն ներքին լի-
նելու է իմպերիալիզմի մասին: Շարունակ, ամեն մի թերթի
համարում, իւրաքանչիւր մի յօդուածի մէջ պատահում ենք
հետեւեալ բառերին. իմպերիալիզմ, իմպերիալիստական պատե-
րագմ: Եւ քանի որ այդպէս յաճախ կրկնուում են ներկայումս
այդ բառերը, հարկաւոր է, որ մենք ինքներս հաշիւ տանք մեզ
թէ ի՞նչ է իմպերիալիզմը:

Հենց ինքը իմպերիալիզմ բառը, ցոյց է տալիս, որ նա
սերտ կերպով կապուած է «իմպերիա» կայսրութիւն, համաշ-
խարհային կայսրութեան, գերիշխանութեան հասկացողութեան
հետ, որը տարածուում է ամբողջ աշխարհի վրայ: Այս հաս-
կացողութեան, կապիտալիզմի այս աստիճանի զարգացման
քննութիւնը մեզ ցոյց կտայ, որ իմպերիալիզմը ոչ այլ ինչ է
եթէ ոչ մի ձգտում, որն ուղղուում է իր ձեռքը ձգել համաշ-
խարհային գերիշխանութիւնը այն ձեով, որպիսին նա ձեռք
է բերուում կապիտալիզմի ամենաբարձր աստիճանի զարգաց-
ման միջոցին: Համաշխարհային պետութիւններ կային և
հնումը: Այս պատճառով էլ իմպերիալիզմի մասին խօսուում էր
բազմաթիւ համար դէպի մարդկութեան զարգացման առաջին
աստիճանները ևս, երբ դեռ գոյութիւն չունէր զարգացած
կապիտալիստական արդիւնաբերութեան միջոցներ: Հսկայա-
կան համաշխարհային կայսրութեան հիմքը դրեց առաջին
անգամ Սղէքսանդր Մակեդոնացին և կայսրութեան կազմա-
կերպումը կապուած է նրա անւան հետ: Յետոյ այդպիսի կայս-
րութիւն կազմեցին Հռովմէական կայսրները առաջին դարե-
րում, Քրիստոսի ծննդից յետոյ. իհարկէ այս թագաւորութեան

հիմունքները բոլորովին այլ էին, քան թէ մեր ժամանակը:
Խօսել հին դարերի իմպերիալիզմի մասին, կնշանակէ այս հաս-
կացողութիւնը դործադրել ոչ բոլորովին ճիշտ: Այստեղ մի-
անգամայն աչքաթող է արւում այն առանձնատուր դժերը,
որոնք ցայտուն կերպով բնորոշում են նորագոյն իմպերիա-
լիզմը: Բայց այսուամենայնիւ, թէ ժամանակակից և թէ հնումն
եղած իմպերիալիզմների մէջ կայ, մի ինչ որ բնութանուր գիծ,
այդ այն է, որ պատմական զարգացումը շարունակ մղել է,
ստիպել առանձին թագաւորութիւններին ի մի հաւաքել,
ձուլել և առանձին ազգերին ու ժողովուրդներին մանել մի
մեծ, համաշխարհային թագաւորութեան մէջ և կազմել մի մեծ
պետութիւն: Եւ նա կապիտալիզմի զարգացումը այս վերջին
տասը տարիների ընթացքում, տանում է դէպի այն, որ իւրա-
քանչիւր մի ազգային պետութիւն ուղղում է մեծանալ, ծա-
ւալել, դուրս գալ իր սահմաններից և որքան կարելի է ա-
ւելի մեծ տարածութիւն զբաւել ու զաւթել ուժեղ մեծու-
թիւն: Սա առաջ է դալիս համաշխարհային տնտեսական զար-
գացումից: Հաւաքուում է հսկայական կապիտալ, որն երկրի
ներսում, նրա շրջանակների մէջ իրեն համար տեղ չէ գտնում
և այս ամբարւած կապիտալն արտահանում է ուրիշ երկիր-
ներ: Ուրիշ երկրներ ու զաղութներ ձեռք բերելու համար,
որտեղ հնարաւորութիւն լինի արտահանելու կապիտալը,
բուրժուա-կապիտալիստական կառավարութիւնները յաճախ
մղում են իրար դէմ ճակատագրական կռիւներ: Նրանք մղում
են արիւնահեղ պատերազմներ, համաշխարհային շուկայում
ուրոյն դիրք և տեղ ունենալու համար:

Դեռ կապիտալիստական կազմի արշալոյսին, այսինքն
մօտաւորապէս 16-րդ դարում, կապիտալիստական երկիրներն
սկսեցին զաղութներ ձեռք բերելու յետեից ընկնել և այն
ժամանակները կազմեցին հզօր զաղութային պետութիւններ:
Ինչպէս Սփայում, Նոյնպէս և Ամերիկայում մեծ զաղութ-
ներ ունէին Պորտուգալիան, Իսպանիան, Հոլանդիան և Ան-
գլիան: Մէկը միւսի յետեից այս երկիրները համաշխարհային
շուկայում ստանում են առաջնութեան պատիւը շատ ան-
գամ են նրանց գերիշխանութեան համար մղած կռիւները

փոխել սոսկալի արիւնահեղ ընդհարումների, ինչպէս օրինակ առևտրական պատերազմներն, որոնք տեղի են ունեցնում 16, 17, 18, մինչև որ 19-րդ դարի սկզբին պորթուգալական, իսպանական, հոլանդական և Ֆրանսիական զաղութային պետութիւնների աւերակների վրայ հաստատուեց միահեծանօրէն անգլիական կապիտալիզմը: Նա յաղթեց իր բոլոր մրցակից ընկերներին, նա զաղութների համար մղած կռիւներով, ստեղծեց իր համար հոկայական զաղութային պետութիւն:

16-րդ դարում Անգլիան առիպած էր պատերազմել իսպանիայի հետ, վերջինիս Ամերիկայում ունեցած հարուստ զաղութների համար. 17-րդ դարում անգլիական կապիտալը կռիւ մղեց հոլանդիայի դէմ. 18-րդ դարում Ֆրանսիայի դէմ: Այս կռիւների արտադրութեան ամենասուր մոմենտն էր, 23 ամեայ պատերազմը Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև: Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան շրջանում, անգլիական կապիտալիզմը կռիւ էր մղում Ֆրանսիական նորածին կապիտալիզմի դէմ, համաշխարհային շուկայում առաջնութեան պատիւը ձեռք ձգելու համար. և 19-րդ դարի սկզբին, յաղթութիւնը քնաց Անգլիայի կողմը: Երկար ժամանակ նա ախոյեան չուներ, և մօտաւորապէս մինչև 70-ական թվականները, նա էր միակ զերիշխողը համաշխարհային շուկայում: Այս ժամանակամիջոցում միւս երկրներում էլ հաստատուեցին արդիւնաբերութեան կապիտալիստական միջոցները և նրանք էլ սկսեցին զաղութների համար կռիւներ մղել, նրանք էլ ցանկացան միացնել իրենց սահմաններին ուրիշ երկրներ, որտեղ նրանք հնարաւորութիւն կունենային արտահանել իրենց ապրանքը, որտեղ նրանք կարող էին հաւաքել հում նիւթ արդիւնաբերութեան համար, ուր նրանք կարող էին հաւաքատել նոր արդիւնագործական հիմնարկութիւններ: Եւ ահա անցեալ դարի մօտաւորապէս 70-ական թվականներից, սկսում է այն համախմբումները կապիտալիստական աշխարհի, որոնց շահերի բաղիւմն էլ առաջացրեց ներկայիս իմպերիալիստական պատերազմը: Անցեալ դարի մօտաւորապէս 70-ական թվականներին, Եւրոպայում վերջանում է բուրժուական ազգային թա-

ղաւորութիւնների կազմակերպման շրջանը: Ամեն մի ազգի կապիտալիստները, կաղմեցին, ստեղծեցին իրենց համար միասնական ազգային թաղաւորութիւն: Եւրոպական պատմութեան փոթորկալից շրջանը անցաւ, նա հանդէս իր վախճանին. կապիտալիստական բուրժուազիան ոչ միայն համախմբուեց իշխանութեան շուրջը, այլև նա հասաւ ազգային միացմանը: Այսպէս տեղի ունեցաւ Գերմանիայում, Իտալիայում, բայց այս ազգային միացումն առաջացաւ, ոչ թէ ներքին, ցածրից եղած յեղափոխութեան, ինչպէս այդ կցանկանային Եւրոպական երկրների դեմոկրատական կուսակցութիւնները, այլ այս միացումը տեղի ունեցաւ շնորհիւ վերից, բարձրից եկած յեղափոխութեան: Գերմանական պետական գործիչ Բիսմարկի յայտնի արտադրարտութեամբ «արիւնով և երկաթով» է ստեղծել Գերմանիայի միութիւնը:

Եւ ահա անցեալ դարում 70-ական թվից նոր թվական, նոր դարադուլ է սկսում համաշխարհային պատմութեան համար: Սկսում է այն համախմբումը, որի նշանաբանի տակ անցնում է ներկայ դարեշրջանը: 70 թվականից, երբ միացած Գերմանիան յաղթեց Ֆրանսիային, սկսում է հիմնաւորել միջազգային յարաբերութիւնների այն կարգը, որն ընդհանուր մասշտաբով պահպանել է մինչև օրս: Ամենից առաջ կաղմեց և բուսական տոկունութիւն ձեռք բերեց այսպէս կոչւած երրեակ միութիւնը, Գերմանիայի, Աւստրո-հունգարիայի և Իտալիայի միութիւնը: 70-ական թվականների վերջում, դաշն կապեց Գերմանիայի և Աւստրո-հունգարիայի միջև: 80-ական թվականների սկզբում զբաղեց միացաւ Իտալիան ևս:

Իմպերիալիզմը համաշխարհային զերիշխանութեան կռիւն է: Շատ են խօսում գերմանական իմպերիալիզմի մասին, թուում են որ Գերմանիան ձգտում է տիրանալու ամբողջ աշխարհին: Այդ իսկապէս ճիշտ է ասած գերմանական կապիտալիզմի, գերմանական իմպերիալիզմի համար, բայց և նոյնապէս հարկաւոր է բնորոշել Գերմանիայի թշնամիների իսկապէս ձգտումները, որոնց հետ նա կռւում է: Կառավարութիւնների այն համախմբումը, որոնց կենտրոնը հանգիստանում է Գերմանիան, աւելի առաջ է կաղմել, քան թէ նրա հակառա-

կորդ—համաձայնութեան պետութիւններ չօայլցիան, Անգլիայի և Ամերիկայի դիւսաւորութեամբ: Աւստրիայի և Գերմանիայի մէջ գաշինք կապուել է 70-ական թւականներին: 80-ական թւականների սկզբին նրանց միանում է և Իտալիան: Այս վերոյիշեալ երբեակ կառավարութիւնների միութեան նպատակն էր այն ժամանակներում կուել մի կողմից Փրանսիական հանրապետութեան դէմ, որը պարտուել էր Գերմանիայից և միւս կողմից Ռուսական կայսրութեան դէմ: Այն ժամանակներում, Գերմանիայի ներկայ թշնամիների մէջ համաձայնութիւն, միութիւն չկար, այլ ընդհակառակը նրանք յաճախ ընդհարում էին իրար հետ: 19-րդ դարի ընթացքում, կարմիր դժով անցնում է Ասիայում և մօտաւոր Արեւելքի գերիշխանութեան համար վարած կռիւները անդլիական կապիտալիստական իմպերիալիզմի և ռուսական աւատական բիւրօկրատական կայսրութեան միջև: Շատ անգամ է պատերազմը մաղից կախուել: Այսպէս եղաւ 1885 թ. երբ ռուս-աղւանակա սահմանադլիսում, Կուշկա բերդաքաղաքի ինցիդենտի պատճառով, պորժը քիչ Ֆնաց պատերազմի հասնի Անգլիայի և Ռուսաստանի միջև: Ռուսական միապետութիւնը 19-րդ դարի ընթացքում աշխարհակալական քաղաքականութիւն էր վարում: Միջին Ասիայում նա իրեն հետ միացրեց Անգրկասպեան երկիրը և ուրիշ միջին ասիական կալուածքներ, տիրապետութիւններ և ձեռքը մեկնում էր Աւղանիստանին: Անգլիան ահով էր նայում Ասիայում Ռուսաստանի առաջանալու վրայ, նա վախենում էր, որ չլինի թէ յանկարծ նա խել ցանկանալ ձեռկաստանը, տապալելով իր գերիշխանութիւնը այդ երկրում, որը անգլիական թագի ադամանդն էր, որտեղից նա ստանում է այնքան ահագին հարստութիւններ ու եկամուտներ: Միւս կողմից Անգլիան շատ անհանգստութեամբ էր վերաբերւում, որ Ռուսաստանը մեծանում էր ի հաշիւ Տաճկաստանի և օգնում էր Բալկանեան փոքրիկ ագգերի ազատագրական շարժմանը ու հովանաւորում: Այսպէս, Ռուս-Տաճկական պատերազմից յետոյ, 87-րդ թւականին, անգլիական իշխանութիւնը հարկադրեց Ռուսաստանին համաձայնել Սան-Ստեֆանոյի դաշնագրի վերաբնութեան Բերլինի

վեհաժողովում, ուր բաւական կրեաւուեցին Ռուսաստանի ի հաշիւ Տանկաստանի փոքր Ասիայում ձեռք բերած տերրիտորիաներից: Այսպիսով Անգլիան և Ռուսաստանը շարունակ գտնուում էին թշնամական յարաբերութեանց մէջ: Այսպիսի յարաբերութիւն էր նկատուում նոյնպէս Անգլիայի և Փրանսիայի մէջ, և նրանք կռիւ էին մղում ու-աֆրիկական կալուածքներում գերիշխանութիւնը իրարից խլելու: Երկու կողմերն էլ Եգիպտոսի համար կռւում էին: 80-ական թւականներէ սկզբում Անգլիային յաջողեց Եգիպտոսում հաստատել իր գերիշխանութիւնը, բայց Փրանսիան չհրաժարւեց միանգամայն այդ հարուստ երկրից:

1898 թ. Մարշան գնդապետի արշաւանքի պատճառով,
որը վերցրել էր Փաշոգու փոքրիկ քաղաքը նեղոսի ախաւք-
ներում, հազիւ հող տնայլացիների և Ֆրանսիացիների մէջ
պատերազմ չծագեց և միայն վերջիններիս նահանջը կասեցրեց
վրայ հասնող աղէտին և վերջ տուեց այս ինքիդէնտին։ Այն
հրէիները, որոնք մօտիկ ժամանակներս միացան ընդդէմ Գեր-
մանիայի, երկար ժամանակ իրար թշնամի էին և միայն 19-րդ
դարի սկիզբը բերեց նոր համախմբութենքի Եւրոպական պե-
տութիւններին և կազմեց երբեակ համաձայնութիւնը՝ Ան-
գլիայի, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի։ Ի՞նչը պատճառ եղաւ
միջազգային քաղաքականութեան մէջ տեղի ունեցող այս նոր
օրթէնտացիային։ Սոս Երեսօթի պատճառով, պէտք է փնտռել
տնտեսական յարաբերութիւնների շրջանում, կապիտալիզմի
անդադար անցողութեան մէջ։ Բանի դեռ Անգլիան ուժեղ
էր և չունէր կարող ու հզօր ախաւքն, նա կարող էր թշնա-
կաւ և չունէր կարող ու հզօր ախաւքն, նա կարող էր թշնա-
կաւ և չունէր կարող ու հզօր ախաւքն, նա կարող էր թշնա-
կաւ և չունէր կարող ու հզօր ախաւքն, նա կարող էր թշնա-
կաւ և չունէր կարող ու հզօր ախաւքն, նա կարող էր թշնա-

գաղութային քաղաքականութեան, նա աշխատեց իրեն միացնել ուրիշ երկիրներ, իրեն սահմանները մեծացնել ի հաշիւ ուրիշ կառավարութիւնների և իր ազդեցութեան տակ ձգել ուրիշ թաղաւորութիւնների ու երկիրների: Անցեալ դարի 70-ական և 80-ական թւականներին Գերմանիան համաձայն իր պետական գործիչ Բիսմարկի արտաքաղաքականութեան, արդէն կշառցած էր Եւրոպայում ձեռք բերածներէր: Կարելի է լիշատակել այստեղ մի հետաքրքիր փաստ, որ Գերմանիան օժանդակում, հաւանութիւն էր տալիս իր քիչ առաջաւայ թշնամի Ֆրանսիական հանրապետութեան գաղութային ձգտումներին: Նա նրան հրում էր գաղութային տւանախլրայի ուղղի վրայ, մտածելով նրա ուշադրութիւնը հեռացնել Եւրոպայից, որպէսզի Ֆրանսիան վրէժխնդիր չլինէր նրանից էլ գաւթութարինդիայի համար, որ Գերմանիան խլել էր նրանից 71 թւի պատերազմի միջոցին: Այս փաստը յոյց տուեց, որ այն ժամանակներում Գերմանիայի պետական գործիչները, այնքան մեծ նշանակութիւն չէին տալիս գաղութային քաղաքականութեանը և նրանց համար գաղութները այն նշանակութիւնը չունէին, ինչ որ ներկայումս: Բացի սրանից, հարկաւոր է այստեղ բերել և մի ուրիշ բաւական նշանաւոր փաստ, որ 90-ական թւականներին Անգլիան յօժարական Գերմանիային զիջեց Գոլգոթենդ կղզին, որը գտնւում է Հիւսիսային ծովում և եթէ այս պատերազմի ժամանակ այդ կղզին լինէր Անգլիայի ձեռքը նա հրաշալի լենարան, բազա կառնար, հիւսիսային ծովում տեղի ունենալիք պատերազմական գործողութիւնների համար: Բայց անցեալ դարի վերջից դրութիւնը սկսեց փոխել: 90-ական թւականների կէսում, գերմանական պետական գործիչներից մէկը արտասանեց հետեւեալ յայտնի և նշանակալից խօսքերը. «Գերմանիայի ապագան չրերի վրայ է»: Հէնց այդ ժամանակն էլ գերման կառավարութիւնը աշխատեց ձեռք բերել Չինական կայսրութիւնից Կիաո-Չաու կայսրանք: 90-ական թւականների վերջին է պատկանում Գերմանիայի յայտնի հրապարակ դուրս դալ Բուրական հանրապետութեան շահերի պաշտպանութեան համար, որը կուում էր Անգլիայի դէմ: Այս ժամա-

նակներից սկսած Գերմանիան ձեռնամուխ է լինում իր ծագային ուժերի կանոնաւորմանը և զինմանը: Մինչ այս, գերմանական կառավարութիւնը միայն ուշք էր դարձնում ցամաքային զորքի ուժեղացման և յաւելման վրայ:

Միևնոյն ժամանակ, գերմանական ապրանքները հանդիսանում են անգլիական ապրանքների համար ուժեղ կոնկուրենտներ, ոչ միայն արտասահմանեան շուկաներում այլ և հէնց Անգլիայի իրեն մէջ: Անգլիական մամուլում բողոքներ են յայտնւում, որ ապրելու հնարաւորութիւն չկայ գերմանական ապրանքներից որոնք կրում են „Made in Germany“ (Գերմանիայումն է պատրաստւած) գրաշմեր: Իր գաղութային պետութեան համար եղած այս ահարկու վտառնի գիտակցութիւնից զրգւած և գերմանական իմպերիալիզմի հզօրանալուց վախենալով, Անգլիան, ստիպւած է լինում միանգամայն իր Ֆրանսիայի փոխել և իր համար գաշնակիցներ փնտել, իր իսկ թշնամի ուրիշ պետութիւնների մէջ: 1907 թւականին Անգլիայի և Ֆրանսիայի մէջ համաձայնութիւն է կայանում հիւսիսային Աֆրիկայում ունենալիք ազդեցութեան խնդրի նկատմամբ: Ֆրանսիան ընդունեց Անգլիայի անվիճելի իրաւունքները Եգիպտոսի վերաբերմամբ, զրա փոխարէն Անգլիան էլ թող տուեց Ֆրանսիային ազատ կերպով զբաւելու Մարօկկօն: Պարզ է, որ այս պայմանը Ֆրանսիային շատ ձեռնտու էր, քանի որ Եգիպտոսը վաղուց գտնւում էր Անգլիայի գերիշխանութեան ձեռքին, իսկ Մարօկկօն Ֆրանսիացիները նոր պէտք է տիրէին: Սրանով առաջին քայլը արւեց նոր միջազգային համախմբման: Բացի սրանից Անգլիան փորձեց մօտենալ իր ոչ վաղեմի թշնամի Ռուսաստանին: Երկար ժամանակ Անգլիայի և Ռուսաստանի մէջ կուտանաւոր էր եղած մօտաւոր Սրեւելքի և Տաճկաստանի խնդիրները: Ռուսական ցարիզմի հին ձգտումը Այա-Սօֆիայի մզկիթի զլխին խաչ բարձրացնելը, որը հասարակ լեզուով նշանակում է, Դարդանելի և նեղուցների գրաւումը եղել է կուտապատճառ անգլիական և ռուսական իմպերիալիստների համար, բայց ճիշտ 19-րդ դարի սկզբում Անգլիայի համար միանգամայն պարզ է լինում, որ տաճկական խնդրի վերաբերմամբ, իր իսկական

տխոյեանք և վտանգաւոր թշնամին հանդիսանում է ոչ թէ Ռուսաստանը, այլ Գերմանիան: Գերմանական կապիտալը խաղաղ ճանապարհով, թիւրքիային հպատակեցրեց, ձգեց իր անտեսական ազդեցութեան ներքոյ: Գերմանական կապիտալիզմին յաջողեց թիւրք կառավարութիւնից համաձայնութիւն առնել, Բերլինից մինչեւ Բաղդադ երկաթուղային գիծ անցկացնելու համար: Այսպիսով գերմանական կապիտալը իր համար ուղիղ ճանապարհ էր գցում դէպի Պարսկական ծոցը, իր համար ելք էր բանում դէպի Տիգրիսաւան, անգլիական թագի այս ագամանդին, որը միևնոյն ժամանակ հիմնաքարն է անգլիական գաղութային պետութեան և նրա հղորութեան: Եւ ի տէր ան կռուի, որ որոշել էր Անգլիան մղել իր երիտաւարը և ուժեղ հակառակորդի դէմ, ստիպեց նրան յետ կանգնել իր վաղուց փայփայած մտքերից ու ձգտումներից, վերջացնել, մոռանալ այն թշնամութիւնը որ նա ունէր դէպի Ռուսաստանը և նրա հետ համաձայնութեան մէջ մտնել: 1907 թ. Ռուսաստանի և Անգլիայի մէջ պայմանագիր կապուեց Պարսկաստանի վերաբերմամբ, ուր որոշուեց իր երկու պետութիւնների ազդեցութեան սահմանները այդ երկրում, որը ոչ այլ ինչ էր նշանակում եթէ ոչ, որ երկիրը դրուեց է Անգլիական և Ռուսական իմպերիալիստների տրամադրութեան տակ, նրան յափշտակելու և կեղեքելու համար: Տիւրքիային Պարսկաստանը ընկնում էր ռուսական ազդեցութեան տակ, իսկ հարաւայինը՝ անգլիական: միջին Պարսկաստանը համաձայն պայմանագրի չէր ընկնէր յայտարարուած, այսինքն այդտեղ կարող էին ազատ տիրութիւն անել միաժամանակ թէ ռուսական և թէ անգլիական կապիտալները: Ամենահամեղ պատճառը ընկաւ ռուսական իմպերիալիզմին, որովհետեւ Տիւրքիային Պարսկաստանը շատ հարուստ է հարաւային մասից և այս գործում յաղթանակողը եղաւ ռուսական ցարիզմը, բայց անգլիան լռեց, որովհետեւ անհրաժեշտ էր Ռուսաստանի զինուորական բարեկամութիւնն ու միութիւնը, Գերմանիայի հետ տեղի ունենալիք ապագայ կռուի միջոցին, որը արդէն բաւական հասունացել և անխուսափելի էր դառնում: 20-րդ դարում շատ անգամ է Եւրոպան պատերազմի դէմ յանդիման

կանգնել և բանը մաղից է կախուել: 1905 թ. Մարոկկոյի համար տեղի էր ունենում կոնֆերենցիա, որի պատճառով էլ, ընդհարում եղաւ Փրանսիայի և Գերմանիայի միջև: 1911 թ. էլի մի մաղ էր մնացել, որ ծագէ պատերազմը Մարոկկոյի համար, որն արդէն դրաւում էին Փրանսիական զորքերը: Գերմանիան չէր ուղղում, որ այդ համեղ պատճառին և հարուստ դաւառին տիրանան Փրանսիացիները և այնտեղ ուղարկեց իր պատերազմական նաւը, բայց այդ բոլորին քաղաքագէտներին յաջողուեց յետաձգել հրդեհը անորոշ ժամանակով և դործը վերջացաւ փոխադարձ զիջումներիով, որ դիւանագէտների լեզուով կոչւում է կոմպենսացիա, այսինքն ազդեցութեան սահմանների բաժանումով:

Սոցիալիստական ինտերնացիոնալը իր ժամանակին հակադէմ վտանգը և միջազգային համագործակցողների եղբայրացութիւնների մէջ, 1907 թ. Շտուտգարտում. 1911 թ. Բագէլում և 1912 թ. Բաղէլում 11 ամբողջ աշխարհի բանուորական կուսակցութիւնների ներկայացուցիչները որոնք համագործակցող էին եկել, պարզ և որոշ կերպով դրեցին բոլոր երկրների պրոլետարիատի առաջ համաշխարհային պատերազմի վտանգի խնդիրը, որն առաջացնելու էր իմպերիալիզմը իր դարդացմամբ: Շտուտգարտի սոցիալական համագործակցող, եղբայրացութեան մէջ ցուցադրուեց էին իմպերիալիզմի աւելի վառ ու ցայտուն և էական դժերը: Այնտեղ, ասուեց էր այն մասին, որ Եւրոպական երկրներում կապիտալիստները իշխանութիւնը իրենց ձեռքում պահելով, իրենց աւագակալին քաղաքականութեամբ, ժողովուրդներին տանում են դէպի պատերազմի արհաւիրքները: Գաղութների յետեւից ընկնելով, նրանք ամբողջ աշխարհը բաժանեցին ազդեցութեան սահմանների, որոշեց աշխարհը բաժանում, նա ուղղում էր կապիտալին այլևս իրեն երկիրը նեղ է դառնում, նա ուղղում է իր ուժերը դորձադրել գաղութներում, ուրիշ երկրներում: Զանազան երկրների կապիտալիստների շահերի հակասականութիւնը բացատրուեց չղափարող զինման աճումով, որը իրեն հերթին պատերազմը անխուսափելի է դարձնում և վտանգը աւելի մեծացնում: Այսպիսով, դեռ ևս շատ առաջ, նախ քան այս իմպերիալիստական պատերազմի ծագելը, միջազգային

համազուտմանը, Շտուտգարտում և Բադենում արգէն որոշել էին ներկայ պատերազմի անխուսափելիութիւնը:

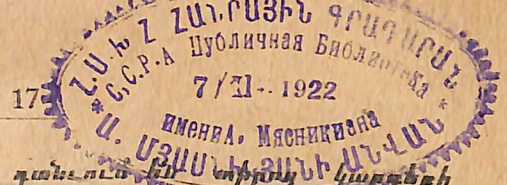
Ձանազան կապիտալիստական տէրութիւնների վարած կռիւները նոր դադութիւններ ու շուկաներ ձեռք ձգելու համար, և իրենց ազդեցութեան տակը ձգելու ուրիշ երկրներին չէր կարող առաջ բնթանալ խաղաղ ճանապարհով. այդ կարէնէտային կռիւները, վերջ ի վերջոյ պէտք է լուծւէին զէնքի ուժով, զինւած բնդհարումներով: Ծշմարիտ է, որ սոցիալիստների մէջ էլ կային, գտնւում էին տէսրեաիկներ, որոնք ասում էին կարելի է խաղաղ ճանապարհով, հարթել այդ կոնֆլիկտը և նրանք հարց էին բարձրացնում բնդհանուր ճիշդագային զինաթափման մասին, միջազգային տրիտէյսիի դատի մասին, որի որոշումները բոլոր կառավարութիւնների համար պարտաւորեցուցիչ պէտք է լինէին: Ես ի նկատի ունեմ սոցիալ-պացիֆիստական ուղղութիւնը: Այս աշխարհաշէնները չէին հասկանում, որ քանի դեռ կապիտալը դոյութիւն ունի, զանազան երկրների կապիտալիստներ պատրաստ են իրար կոկորդ կրծոտել, որպէսզի աւարից յափշտակեն աւելի իւզալի կտոր: Քանի որ հասարակութիւնը բաժանւում է դասակարգերի, ուրեմն խօսք չէ կարող լինել հակառակութիւնները մտքերի փոխանակութեամբ վերջացնելու, այլ միայն կարելի է լուծել զէնքի ուժով:

Գերմանիայի զինւորական գրողներից մէկը Կլաուզեւեց ասաց, որ պատերազմը խաղաղ ժամանակի քաղաքականութեան շարունակութիւնն է հանդիսանում, միայն ուրիշ միջոցներով: Այս խօսքերը շատ սաղում էին իմպերիալիստական պատերազմին: Բռնաբարձման, կողոպուտի և յափշտակութեան քաղաքականութիւն, որի էութիւնը կայանում էր տիրած գաղութների տեղացիներին, մայր ցամաքի եկտր կապիտալիստների ճորտերը շինելն, չի կարող բնթանալ խաղաղ ճանապարհով, նա անխուսափելիորէն տանում է դէպի պատերազմ: Երբ ներկայ ժամանակակից պատերազմին անւանում են իմպերիալիստական, սրանով ուղում են ասել, որ նա ծագեց ոչ թէ պատահական պատճառով, ոչ թէ երկրորդական առօրեայ շահերի բաղխումով, այլ նրա արմատները և պատ-

ճառները աւելի խորն են և գտնւում են արդար կարգերի բնութեան մէջ և այս պատճառները իրենց ոյժը կապեն այնքան, որքան դեռ անձեռնմխելի կանգուն է այս յափշտակողական կարգը: Շատ հետաքրքրական է, որ տիրող դասակարգերի հրապարակասոները, դրական արտայայտիչները այն դասակարգերի, որոնք ներկայումս հանդիսանում են իմպերիալիստական Եւրոպայի դրութեան տէրերը, նրանք այս հանգամանքի առաջ իրենց աչքերը չեն խփում, նրանք շեշտում են, որ իմպերիալիզմն անվերջանալի պատերազմների շրջան է, համաշխարհային աւարը բաժանելու համար:

Ծշմարիտ է կարող է փոխւել այս կամ այն կապիտալիստական պետութիւնների համախմբակները, կարող են նոր միութիւններ կազմւել, հները կքանդուին, բայց քանի դեռ կանգուն է իմպերիալիզմը, ֆինանսական կապիտալի իշխանութիւնը, անխուսափելի են իմպերիալիստական պատերազմները: Եւ իսկապէս, կապիտալիստական աշխարհը չկարողացաւ վճռել իր տարաձայնութիւնները խաղաղ ճանապարհով, եթէ իմպերիալիստական պատերազմը հանդիսանում է մի օրհասական անխուսափելիութիւն, սա որոշ չափով բացատրւում է նրանով, որ ամբողջ աշխարհը արգէն բաժանւած էր կապիտալիստական կառավարութիւնների մէջ, մինչև ներկայ պատերազմի սկիզբը: Այս մտքով, սա աշխարհի կրկնակի բաժանման կռիւն է, նրա նոր բաժանումը կապիտալիստական կառավարութիւնների միջև: Աշխարհի հին տէրերի համար նեղացաւ իրենց առաջւայ տեղերը, նրանք համաշխարհային հրապարակում, այլևս չեն կարողանում իրար կողքի ապրել, բոլոր տեղերը արգէն բռնւած են, բոլոր գաղութները արգէն տիրւած են, և որպէսզի արեգակի տակ քեզ համար տեղ գտնես, պէտք է դիմես զինւած ձեռքի օժանդակութեան: Ես արգէն ասացի, որ Գերմանիան ամենից ուշ ոտք դրեց ախտիւ գաղութային քաղաքականութեան ուղիի վրայ անցեալ դարի 80-ական թւականներից: Մինչ այդ Անգլիան և Ճրանսիան արգէն կազմել էին իրենց համար գաղութային հզօր պետութիւններ: Այսպիսով, համարեա բոլորը, ինչ որ

1003
1509

կարելի էր ամրապնդել Ստիպուլում և Սֆրիկայում, արգէն բռնւած էր: Գերմանական կապիտալիստները շատ ուշ եկան համաշխարհային աւարի բաժանման, նրանք միայն կարող էին լինել իրենց գէնքի ոյժի վրայ: Ռուսացի կարողանային մի բան յափշտակել, փրցնել վաղուց բաժանւած աւարից և հիմնել իրենց նոր դադութային պետութիւնը: Գերմանական պետական գործիչներից մէկը այս միտքը արտայայտեց հետեւեալ տառերով. «Մենք էլ ցանկանում ենք մեր տեղը ունենալ աթոքերով»: Եւ այս տեղը նրանք ստիպւած եղան ձեռք բերելու զինւած ձեռքով, զինւել այն կոռուպարութիւնների հետ, որոնք հրապարակ դուրս եկան իմպերիալիստական նախանձորութեան համար, համաշխարհային քաղաքականութեան ճանապարհի վրայ առաջուց և իրենց ապահովեցրին իւզալի պատառներով: Բայց իհարկէ, իմպերիալիստական պետութիւններից ոչ մէկը, չի բաց անի իր համաշխարհային քաղաքականութեան շարժման ձգալարը (զսպանակ): Իշխանութեան զուլս կանգնած կապիտալիստներից ոչ մէկը չի պահ, որ ներկայ պատերազմի խեղճան սկզբնապատճառը եղել է նրանց դէպի դադութները ունեցած ձգտումը, նոր երկրներ, նոր հողամասերի գրաւումը և նրանց յափշտակումը: Եթէ նրանք այդ հրապարակօրէն ասէին իրենց հպատակ ժողովրդներին, նրանց կհրաժարուէին ծառայել այդ թնդանօթաքին մտեր, որոնց նրանք ուզարկում են սպանդանոց—պատերազմի դաշար, որպէսզի նրանց արեան ժովի վրայով հասնեն իրենց նպատակներին: Եւ այս իսկ պատճառով էլ, նրանք թաղցնում են այդ բոլորը զանազան որոտնդոտ Փրագանների տակ իրր թէ պատերազմը մղւում է լանուն կուլտուրայի պաշտպանութեան, ազատութեան և ճշմարտութեան: Բայց շատ հետաքրքրական է, որ կուռղ կողմերից իւրաքանչիւր մէկը իրեն է տրժանի համարում այդ վեհ սկզբունքների պաշտպանը լինել: Հակառակ կողմի իմպերիալիստական քաղաքականութիւնը նրանք անխնայ կերպով դիմակադերժ են անում, հյախոյում ու պախարակում, որպէս սփշտակողական, բռնաբարական: Ինչպէս օրինակ, Անգլիայի, Փրանսիայի և Ռուսաստանի իմպերիալիստները, (մինչև Բրեսաի հաշտու-

թիւնը) և նրանց ասածները հաստատող սոցիալիստալգաստերները, մերկացնում են գերմանական իմպերիալիզմը, և հարկաւոր է ասել, որ այս դէպքում նրանց կարելի է հաւատար Իսկապէս որ Գերմանիայում էլ քաղաքականութիւնը թերադրւում է այն դասակարգի կողմից, որը կանգնած է իշխանութեան զուլսը, այսինքն բանկիրներից և կապիտալիստներից: Այս դասակարգը հետամուտ է յափշտակողական և կողոպտելու նպատակներին: Բայց չէ՞ որ, գերմանական իմպերիալիզմի ներկայացուցիչները խօսում են իրենց մասին նոյն արտայայտութեամբ, ինչպիսի ձևով խօսում են համաձայնութեան իմպերիալիզմի ներկայացուցիչները իրենց քաղաքականութեան մասին: Պարոններ Ասկիտները և Լյույք-Ջորջերը: Այնքան վաղուց չէ որ Ֆելքմարշալ Գինդենբուրգը ասաց, «Ներկայ պատերազմը երկու աշխարհայեցողութիւնների կռիւ է. մի կողմից պատի, հաւատարմութեան և ճշմարտութեան աշխարհայեցողութեան, այս սկզբունքների կողմը հանդիսանում է Գերմանիան, միւս կողմից՝ բանաբարութեան, յափշտակութեան, որի աշխարհայեցողութեան ներկայացուցիչը հանդիսանում է Անգլիան»:

Պէտք է ասել, որ այս դէպքում Գինդենբուրգը ճշմարիտ է, երբ նա բնորոշում էր գերմանական իմպերիալիզմի թշնամիներին: Իսկապէս որ, նրանց քաղաքականութեան հիմքում էլ թաղւած են նոյն սկզբունքները, ինչ որ գերմանական իմպերիալիզմի: Եւ պատերազմի ընթացքում նրանց ամբողջ քաղաքականութիւնը, մանաւանդ պաղանի դաշնագրերը, որոնց երեան հանեց Խորհրդային Իշխանութիւնը, ամբողջ աշխարհին ցոյց տուեցին, թէ ինչ նպատակների համար է մղւում ներկայ պատերազմը, մարդկային կեանքի ինչպիսի առևտուր է տեղի ունենում և այդ բոլորը արւում է բանաբների և դիւզացիների արիւնով...

Վերոյիշեալ դադանի դաշնագրերը ցոյց տուին, որ համաձայնութեան իմպերիալիստների ամբողջ արաքին քաղաքականութիւնը, եղել է նոյնպիսի բռնաբարման, խաբէութեան և յափշտակութեան քաղաքականութիւն ինչպիսին էր գերմանական իմպերիալիստներին: Այո՛, և դա միանգամայն

հասկանալի է: Ամերիկայում, Անգլիայում և Ֆրանսիայում իշխանութեան զեկը գտնուում է այն դասակարգի ձեռքում, ինչ դասակարգի ձեռքում գտնուում է և գերմանական իշխանութեան զեկը: Նայն փողային տուղերը, թնդանօթային և մետաղաձուլական գործարանների թաղաւորներն են, որոնք իրենց քեֆն ուղածին պտտեցնում են արտաքին քաղաքականութեան զեկը: Իսկ նրանց գեղեցիկ խօսքերը ճշմարտութեան պաշտպանութեան, ազգային սկզբունքների և ազգերի իրաւահաւասարութեան համար ասւած, նրանց համար անհրաժեշտ են ճիշտ այն չափով, ինչ չափով պէտք են գերմանական իմպերիալիստներին: Դրանք հարկաւոր էին, որպէսզի նրանք ժածկէին իրենց իսկական նպատակների մերկութիւնը, որպէսզի խաբէին ժողովրդին և նրան ձգէին երկրպագութեան մէջ և նրանց կարողանալին դորձադրել որպէս թնդանօթային միս, իրենց աւաղակային նպատակներին հասնելու համար:

Ներկայ իմպերիալիստական պատերազմը շատ բան արեց, նա բացեց ժողովրդական մասսաների աչքերը և նրանք պարզ տեսան իմպերիալիզմի աւերիչ ու կողոպտիչ էութիւնը: Ներկայ պատերազմը ժողովրդական մասսաների համար, մի փորձնական դաս է հանդիսանում, որով հասարակութեան ստորին խաւերը կարող են դառնել այն մասին, թէ ի՞նչ է իմպերիալիզմը, և ի՞նչպիսի սոսկալի տարբերութիւն կայ պետական գործիչների (որոնք ազգերի բախտերն են որոշում) արտասանած գեղեցիկ ճառերի և նրանց վարած գործերի միջև:

Ամենից առաջ, ներկայ պատերազմը ցոյց տւեց զանազան դաշինքների գատարկութիւնը, և ոչ տեւականութիւնը, որոնք նախ քան պատերազմը կապւած էին կապիտալիստական երկրների մէջ: Այսպէս օրինակ, կենտրոնական Մերոպայի իմպերիալիստները զանգատուում էին այն ամօթալի դաւաճանութեան վրայ, որ ցոյց տուեց նրանց վերաբերմամբ իրենց դաշնակից Իտալիան, որը 30 տարուց աւելի սկսած 1882 թւականից գտնուում էր նրանց միութեան մէջ: Բայց եթէ մենք լաւ քրքրենք այն զբաղապատճառները, որոնք ստիպել են Իտալիային դաշնակից դառնալ Գերմանիայի և Աւստրո-

Հունգարիայի հետ և յետոյ այդ միութեանից թողնել, հեռանալ և մտնել իր առաջւայ թշնամիների շարքերի մէջ, ապա և այս պատճառներն ու մօտիւնները ամենից լաւ, ժառ գոյներով հանդէս են բերում ներկայ իմպերիալիստական չափշտակողական, աւաղային պատերազմի իսկական զրդապատճառները: 1882 թւին Իտալիան մտաւ միութեան մէջ, (որը այդ ժամանակւանից կոչւեց եռապետական դաշն) որովհետեւ Ֆրանսիան զբաւեց թիւրքիային պատկանող Թոււնիսը, Աֆրիկայի հիւսիսային ափում: Այս հողի վրայ, որը բաւական մօտ էր Իտալական ափերին, աչք ունէին նոյնպէս Իտալական իմպերիալիստները: Ֆրանսական կապիտալիստների այս քայլը ձգեց իտալական բուրժուազիային կենտրոնական Մերոպայի կառավարութիւնների գիրկը: Բայց 20-րդ դարի առաջին տասնամեակում շահերի հակադրութիւն առաջացաւ Իտալիայի և իր դաշնակիցների մէջ: Իտալիան Բալկանեան թերակղզու վրայ իր ակնկալիքները ունէր, այն բալկանեան թերակղզու, որին Գերմանիան ու Աւստրո-Հունգարիան միանգամայն ուզում էին ձգել իրենց ազդեցութեան տակ:

Իտալիան ձգտում էր, որ Ադրիատիկական ծովը դարձնէ ամբողջովին իտալական. նա աշխատում էր հաստատուել Ալբանիայում, որը ձգւած է Ադրիատիկական ծովի հակառակ ափի վրայ: Բացի վերոյիշեալներից, Իտալիան աչք ունէր նոյնպէս Տրիպոլիի վրայ, որը պատկանում էր Թիւրքիային: Իսկ Թիւրքիան զաւուց արդէն բնկած էր գերմանական ազդեցութեան տակ: Նւ ահա 1911 թւին իտալական կապիտալիստները սկսում են իրենց աւաղակային պատերազմը Թիւրքիայի դէմ, Տրիպոլիին տիրելու նպատակով:

Իհարկէ, նրանք առանց մեծ դժւարութեան կարօզացան այդ երկիրը տիրելու Բայց հէնց այս մի փաստը արդէն ցոյց տուեց այդ եռապետական դաշնի անկայունութիւնը և պարզ եղաւ բոլորի համար, որ մէկ պետութեան շահերը աւելի բարձր են դասուում միութեան բնդհանուր շահերից: Իսկ պատերազմը մի աւելորդ անգամ ևս ցոյց տուեց, որ այդ զանազան դաշինքները և պայմանագրերը կեղծ ու պատիւրաներ են իմպերիալիստների համար:

Իտալիան պատերազմի բեմ դուրս դալով հանդիսացաւ այդ դրութեան ցայտուն արտայայտիչը և փայլուն պատկերը: Ամբողջ 9 ամիս նա սահարկութեան մէջ մտաւ երկու կուռղ կողմերի հետ և հարցրեց թէ, ո՞րը նրանցից աւելի շատ կտաւ: Երկու կողմերի իմպերիալիստներն էլ չղլացան խոստումների մէջ: Բայց իհարկէ բնականաբար, համաձայնութիւնը Իտալիային աւելի շատ կարող էր տալ, որովհետեւ նա ի հաշիւ ուրիշի էր տալու խոստացածը այն է՝ Աւստրիական զեւոութեան պատկանող մի շարք քաղաքներ, Տրիէնա, Տրիէստ, Իալմացիա: Աւստրո-Հունգարիան Իտալիայի հետ բանակցութիւնների մէջ մտաւ, որպէսզի վերջինս չէզոքութիւն պաշտպանէ և ախիւ կերպով չմասնակցէ պատերազմին և նա այս զիջումներն անում էր ի հաշիւ իր սեփական հողերի: Բնական է, որ համաձայնութեան իմպերիալիստները կարող էին Իտալիային առաջարկել աւելի շատ և նա միացաւ նրանց հետ:

Իաշնադրին դաւաճանելու մի այսպիսի օրինակ էլ տուեց Ռուսինիան: Նա Իտալիայից աւելի երկար ժամանակ սահարկութեան մէջ մտաւ: Նրա աճուրդը 2 տարուց աւելի տևեց և միայն 1916 թ. նա գտաւ ամենայարմար բոլէն միանալու համաձայնութեան հետ և քաղաքապետ անցնել նրա կողմը, ընդգէմ իր հին զաշնակիցների: (Ռուսինեան կապւած էր Աւստրո-Հունգարիայի և Գերմանիայի հետ զաղտնի զինուորական դաշնադրութեամբ):

Մեր Խորհրդային Իշխանութեան հրատարակած զաղտնի դաշնադրերը փոստօրէն բացեցին, ինչպէս էին վարւում համաձայնութեան իմպերիալիստները այն ազգային սկզբունքների հետ, որոնց անունից իբր թէ սուր էին բարձրացրել: Համաձայնութեան իմպերիալիստները, միանգամայն արդարացի կերպով են մեղադրում դերմանական իմպերիալիստներին այն բանում, որ նրանք հաշիւ չեն առնում մանր ազգերի իրաւունքները, որ նրանք ոտքերով կոխտում են ազգութիւնների ինքնորոշման զաղափարը, որ նրանք տիրած նոր հողամասերում փոքրիկ ազգերի վրին են կապում իրենց գերիշխանութիւնը, ինչպէս օրինակ Մերձ Բայութեան երկրներում, Լեհաստանում, Ուկրաինայում, մենք տեսնում ենք դերմանական իմպերիալիստների կառավարութեան օրինակներ:

Բայց համաձայնութեան երկրների իմպերիալիստները լուռ և էին այն մասին, որ իրանք էլ են նոյն քաղաքականութիւնը բանեցնում այն երկրներում, որոնց տիրում էին իրենք: Մենք չպէտքէ մոռանանք որ Անգլիային և Ֆրանսիային չաղուեց տիրել Գերմանիայի, Աֆրիկայում ունեցած դրեթէ բոլոր գաղութներին: Այլ գաղութները գրաւած էին նրանց զօրքերով, առանց անդադի ժողովրդի համաձայնութիւնն առնելուն: Անգլիացիները յափշտակեցին Պաղեստինը, Միջագետքը, իսկ ներկայումս Պարսկաստանը, նրանք ամուր հաստատւած են Բաղդադում, իսկ չէզոք Յունաստանում նրանք իրենց աւելի լաւ չեն պահում քան գերմանացիները Բելգիայում: Ինչ այնքան վաղուց չէ, երբ Խորհրդային Ռուսաստանը զատարկեց Պարսկաստանը ռուսական զօրքերից, չնայած պարսկական իշխանութեան բողոքներին, անգլիական զօրքերը զրաւեցին բռնի ոյժով այդ երկիրը, խախտելով նրա չէզոքութիւնը:

Պարզ է, որ բոլոր իմպերիալիստներն էլ նոյն աւազանում են մկրտւած և նոյն մեռածով կնքւած: Ուրիշ կերպ էլ չի լինի, որովհետեւ ամեն մի դասակարգի քաղաքականութիւն ինչպէս արտաքին այնպէս էլ ներքին գործերում, որոշւած է նրա արգիւնարեքութեան մէջ բռնած զիրքով: Իմպերիալիզմը, փողային աուգեր բիրթեկիները, բանկիրների արտաքին քաղաքականութիւնն է, որոնք բանկերի միջոցով արգիւնարեքութիւնը հպատակեցրել և դարձրել են իրենց ճարար: Պարզ է, որ մի քաղաքականութիւն, որը պահւում է ոյժի զօռով, կլինի բռնաբարձան ու յափշտակողական քաղաքականութիւն և ուրիշ ոչինչ:

Այս պատճառով էլ բոլոր այն երազանքները, որպէս թէ կարելի է դուրս գալ իմպերիալիզմից և իմպերիալիստական պատերազմից խաղաղ ճանապարհով, մի ինչ որ դեմոկրատական-համաձայնողական հաշտութեամբ, առանց կապիտալիզմի հիմքերը խորտակելու, առանց փոխելու այն դասակարգին, որի ձեռքն է գտնւում իշխանութեան ղեկը, հանդիսանում են դատարկ ցնորքներ: Համաշխարհային պատերազմի և ռուսական լեղափոխութեան փորձը ցոյց տուեց, որ յափշտակա-

կան և կողոպուտի քաղաքականութիւնը, միակ ձեռնառու և հնարաւոր ու շահաւէտ քաղաքականութիւնն է այն դատաւարդի, որն ներկայումս իր ձեռքն ունի իշխանութեան ղեկը կապիտալիստական շատ երկրներում: Այս պատճառով էլ ուսուցիչ, վերաջական է այն միտքը, որ իբր թէ կապիտալիզմի պահպանութեամբ կարելի է մեղմացնել իմպերիալիստական յափշտակողականութեան խիստ ձեւերը, կարելի է հեռացնել նորանոր պատերազմների վտանգը միջազգային դաշնադրերով, միջազգային դատարանով, ընդհանուր զինթափի ճանապարհով: Անոգօք իրականութիւնը այդպիսի ցնորքներին տեղ չէ տալիս,— իմպերիալիստական պատերազմը կարող է վերջանալ միայն, յափշտակողական իմպերիալիստական հաշտութեամբ:

Եթէ պատերազմը հանդիսանում է խաղաղ ժամանակի քաղաքականութեան շարունակութիւնը միայն ուրիշ միջոցներով, ուրիշ հաշտութիւնն էլ հանդիսանում է պատերազմի շարունակութիւն: Հաշտութիւնը ոյժերի այն փոխ յարաբերութեանց արձանագրութիւնն է, որոնք տեղի ունեցան պատերազմի միջոցին շնորհիւ պատերազմական գործողութիւններին: Իմպերիալիստական հաշտութիւնը, իմպերիալիստական պատերազմից յետոյ, կարող է միայն արձանագրել ոյժերի այն փոփոխութիւնը պատերազմող կողմերի ոյժերի համեմատութեամբ, որոնք որոշւում են հաշտութիւնը կնքելու րոպէին:

Արդէն Բրէստի հաշտութիւնը ցոյց տուեց, որ կապիտալի իշխանութեան միջոցին չի կարելի սպասել դեմոկրատական, արդարացի հաշտութիւն: Այսինքն այնպիսի հաշտութիւն, որը չի խախտում ժողովրդների իրաւունքները և որը հիմնաւորւած է ազգերի ինքնորոշման իրաւունքի տգատ սկզբունքի վրայ: Այդպիսի խաղաղութիւն անկարելի է, քանի որ բոլոր երկրներում տեղի չի ունեցել պրոլետարական լեղափոխութիւն, եթէ Գերմանիայում իշխանութեան գլուխը չանցնէ Լիբկնեխտը, Աւստրիայում—Ֆրիդրիխ Ադլերը, իսկ Անգլիայում՝ Մակլինը: Ռուսական լեղափոխութիւնը ցոյց տուեց որ իմպերիալիզմի կախարդւած շրջանից դուրս գալու միակ միջոցն ու ճանապարհը հանդիսանում է պրոլետարական-սոցիալիստական լեղա-

փոխութիւնը: Բոլոր այն ցնորքները ու երազները, որ իբր թէ կարելի է միջին ճանապարհով, րարենորոգչական ուղիով, իմպերիալիզմի խիստ ձեւերը մեղմացնելու եղանակով— զրանք բոլորը հանդիսանում են բուրժուական պացիֆիզմի զկոտոցներ, որոնք ցոյց են տալիս բուրժուազիայի ազդեցութիւնը պրոլետարիատի վրայ: Եթէ բուրժուազիան բանւորներին օրօր է առում այն մտքով, որպէս թէ կարելի է արդարացի, դեմոկրատական հաշտութիւն կապիտալի գոյութեան միջոցին, լեղափոխական ինտերնացիոնալիստներն էլ իմանում են և պէտք է անդադար կրկնեն, որ դեմոկրատական, արդարացի հաշտութիւն, այնպիսի հաշտութիւն, որպիսին հարկաւոր է պրոլետարիատին, չի կարող լինել մինչև այն ժամանակ, քանի որ ամենուրեք չի լազթանակել սոցիալիզմը, քանի որ ամբողջ աշխարհում չաղթութիւնը բանւորների կողմը չի անցել:

Եթէ ներկայ պատերազմը վերջանայ նոյն իմպերիալիստական կառավարութիւնների ձեռքով, ովքեր սկսեցին նրան և ոչ թէ բանւորների ձեռքով, որոնք կտապալեն իրենց տէրերին, այն ժամանակ այս հաշտութիւնն ու խաղաղութիւնը կլինի շատ կարճատեւ և առժամանակեայ զինադադար, որից յետոյ կսկսւի մի նոր պատերազմ: Պարզ է, որ չաղթւած կողմը չի յարմարուի իր զրութեամբ, նա չի հաշտուի իր պարտութեան հետ, նա ամեն կերպ ձգտելու է վրէժխնդիր լինելու և իր թշնամուց զերազասելու: Համաշխարհային պատմութիւնը գիտէ պատերազմի օրինակներ, որոնք տևեցին տասնեակ հարիւրաւոր տարիներ, մինչև որ երկու ախոյեան կողմերից մէկն ու մէկը վերջնականապէս չչաղթանակեց միւսին: Բաւական է լիշատակել հին աշխարհի առևտրական կապիտալի ներկայացուցիչներ՝ Հռոմի և Վարթագէնի կռիւները: Փիւնիկեան երեք պատերազմները, բաւական երկար ընդմիջումներով եղան և հին Հռոմի պետական գործիչները խաղաղ ժամանակն էլ չէին դադարում կրկնելուց իրենց յայտնի խօսքերը. «Վարթագէնը պիտի հիմնադրուի անել»: Եւ իսկապէս, այս կռիւները վերջացան Վարթագէնի հիմնովին աւերումով և Հռոմի միահեծանութեամբ, սկզբում Միջերկրական ծովային շրջաններում, իսկ յետոյ հին աշխարհի բոլոր կուլտուրական երկրներում: Այսպէս

Էլ շարունակեց Անգլիական և Փրանսիական իմպերիալիստների գերիշխանութեան կռիւը ամբողջ 23 տարի (1792—1815): Ճատ անգամ են թշնամի կոչմերը հաշտուել, բայց լեռոյ էջի կռուներ Այս կռիւները վերջացան Փրանսիայի վերջնականապէս պարտութեամբ և Անգլիայի յաղթութեամբ, որը խլեց իր հա- կառակորդից նրա դադութային կալուածքները:

Պարզ է և չեն թողցնում այս կամ այն խմբակի ստաջ-
նորդները, որ եթէ ներկայ պատերազմը վերջանար առանց չազ-
թութեան այս կամ այն կողմի. եթէ համաժայնդակաւ հաշ-
տութիւն տեղի ունենար, այդ հաշտութիւնը կլինէր միայն
ընդդմիջում և կարճատե գիւնդադար, իրենց օջաբը կանոնա-
ւորելու համար: Այս ժամանակամիջոցում իմպերիալիստները
նոր պատերազմի համար կսկսէին օջաբ հաւաքել և քիչ ժա-
մանակից յետոյ համայն մարդկութիւնը կզգար մի նոր և աւելի
կատաղի ու արիւնահեղ պատերազմի սարսափները:

Իհարկէ, կարող էր ներկայումս թշնամի երկու խմբակների
կազմը փոխել, օրինակի համար եթէ Ճանկատաւնը ախօր
դաշնակից է Գերմանիայի հետ և կռիւ է մղում համաժայնու-
թեան պետութիւնների դէմ, միւս զաւիթ պատերազմին ընդ-
հակառակը նա կարող էր մանեկ համաժայնութեան մէջ և կռւել
Գերմանիայի դէմ:

Պատերազմների ժամանակ այդպիսի օրինակները անպահաս են։ Ես արդէն Իտալիայի և Ռումինիայի մասին ասացի։ Յանքերիկայի և Ենպոնիայի մէջ էլ հասունանում է տարածանութիւնը։ Բայց պարզէ, քանի զեռ պատճառը զոյութիւն ունի, քանի զեռ եւ իմպերիալիզմը թագաւորում է և դադութիւնը ու նորանոր շուկաներ ձեռք բերելու ձգտումը կայ, պատերազմները չեն վերջանայ և սե՛ն մի իմպերիալիստական հաշտութիւն կլինի հանգստութեան միջոց և նախապատրաստական ժամանակաշրջան նոր պատերազմ սկսելու համար։

Բայց ով «պատերազմ» է տառամ, նա «յեղափոխութիւն» էլ է կրկնում, ով տառամ է «իմպերիալիստական պատերազմ», նա պէտք է խմանայ, որ այդպիսի կռիւք տանում է դէպի «սոցիալիստական յեղափոխութեան»: Այս հարցը սոյն ձևով էլ զբեցին համայն աշխարհի պրոլետարիատի ներկայացուցիչ-

ներք միջադպարին համադուժարներում Շուտադարտում (1907 թ.) Կոպենհանգենում—(1910 թ.) և Բաղէլում—(1912 թ.): Նրանք մատնացուց էին անում պատերազմի անխուսափելիութեան վրայ, որը բղխում էր կապիտալիզմի զարգացման բնթաջըրից: Սրա հետ միասին նրանք զուշացնում են տիրող դասակարգերին, որ համաշխարհային պատերազմը վերոյիշեալ դասակարգերին ղէմ առ. ղէմ կը կանգնեցնէ լեզափոխութեան հետ: Շուտադարտի միջադպարին համադուժարի եղբայրացութիւնը կուող կողմերի բանւորական կուսակցութիւնների վրայ պարտականութիւն դրեց, որպէսզի նրանք օգտադործեն պատերազմի պատճառով առաջ գալող քաղաքական և տնտեսական անկումը, պատերազմը որքան կարելի է շուտ դադարեցնելու համար և վերջակէտ դնելու տիրապետող կապիտալիստական դասակարգերի իշխանութեան. իսկ 1912 թ. Բաղէլի համադուժարը, որը հաւաքւած էր Բալիանեան պատերազմի պատճառով, երկիւղ կրելով որ այդ կռիւները կարող են փոխւել համաշխարհային հրդէհի,—այս համադուժարը որոշեց որ տիրապետող դասի, կապիտալիստների շահերի համար բանւոր-բանւորին հրացանադարկ անելը, սպանելը սարսափելի լանցադործութիւն է: Նա յիշեցրեց 1871 թւի Փարիզեան կոմմունայի օրինակը, որը ծագեց Ֆրանս-պրուսական պատերազմից լստոյ և ռուսական լեզափոխութեան փորձը, որը վրայ հասաւ ռուս-եապոնական պատերազմից լստոյ անմիջապէս: Բաղէլի համադուժարը տիրող դասերին զուշացրեց ալդպիսի վտանգաւոր աւանտիւրալից: Եւ 2-րդ Խոտերնացիոնայի աշխատւոր և յայտնի դործիչները լեզափոխական-սոցիալիստական գրականութեան մէջ չլաւարեցին յայտարարելուց, որ համաշխարհային պատերազմը, համաշխարհային լեզափոխութեան երկունքն է: Այս մասին գրեց իր ժամանակին Կուսակին «Սոցիալական լեզափոխութիւն» գործի մէջ, որը լոյս տեսաւ 1903 թւականին: Միւս գրքում, որը կրում է «Դէպի իշխանութիւնը տանող ուղին» խորագիրը և լոյս տեսաւ 1909 թւին ու այժմ էլ թարգմանւած է ռուսերէն լեզուով, նա այդ մասին նոյնպէս գրում է: Այդ մասին գրեց աւատրիական մարքսիստ Օտտո-Բուսէր, (որը գերի բնկաւ Թուսաստան) իր

»Աղգային հարցը և սոցիալ-գեմոկրատիան» գրքի մէջ: Նա գրեց. «Ֆրանս-պրուսական պատերազմին յաջորդեց Փարիզեան կոմմունան, ռուս-եապոնական պատերազմին—1905 [Ժւիռուսական չեղափոխութիւնը, համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմն էլ կծառայի որպէս նախաբան համաշխարհային սոցիալիստական չեղաշրջման]:»:

Համաշխարհային պատերազմի փորձը ցույց տուեց, որ իրաւացի են եղել միջազգային սոցիալիստական համագումարները, ճշմարիտ էին 2-րդ ինտերնացիոնալի թէօրիտիկները: Այս համաշխարհային պատերազմը, տանում է դէպի համաշխարհային յեղափոխութիւն: Ծշմարիտ է որ այդ յեղափոխութիւնը զեռ. ևս բռնկւել է ներկայ պատերազմին մասնակցող ամենալետրնկած կառավարութեան մէջ, այսինքն Ռուսաստանում, բայց կասկած անգամ չի կարող լինել այն մասին, որ ռուսական յեղափոխութիւնը զեռ. ևս աւտնգարտն է այն համաշխարհային պրոլետարական յեղափոխութեան, որին հասցնելու է ներկայ իմպերիալիստական համաշխարհային պատերազմը: Եթէ սոցիալական յեղափոխութիւնը Ռուսաստանում շուտ հասունացաւ, այդ կատարեց շնորհիւ քալքաւած տնտեսութեան, շնորհիւ նրան, որ ցարական իշխանութիւնը ալլեւ անկարող էր երկիրը կառավարել և բուրժուազիան այստեղ համեմատաբար աւելի թոյլ էր, քան միւս կապիտալիստական երկրներում:

Այգպիսի յաջող պայմաններ չէին կուտակուում միջադ. գալին պրոդեսարիատի համար:

Այնուեղ վաղուց արդէն պետութեան ղեկը զտնւում է բուրժուազիայի ձեռքում, նա աւելի կը լծած է, աւելի կազմակերպւած, նա կարողանում է ժամանակ առ ժամանակ պրոլետարիատին ձգել իր հարուստ ու փարթամ սեզանից հացի փշրանքներ բարհնորոգումների ձեով, իր տիրապետութեան հիմքերը ամրացնելու համար, նա օգտւում է իր բազմաթիւ միջնորդներից—սոցիալիստ-ազգասէրներից, սոցիալ-շովէններից, որոնք կեղտոտ աշխատանք են կատարում փողի տալ-բաշխների համար, շարունակ պրոլետարիատին պահելով բուրժուազիայի իդէալական ազգեղութեան ներքոյ։ Ահա, այս բո-

լորով է բացատրւում այն հանգամանքը, որ արեւմուտքում ալյսպէս ուշ է հաստնանում յեղափոխութիւնը, որ սոցիալիստական յեղափոխութիւնը, որը անհրաժեշտօրէն յաջորդում է իմպերիալիստական պատերազմին, դեռ. եւ չէ բռնկւել:

Բայց բոլոր տեղեկութիւնները, որ մեզ ամենայն օր հե-
ռագիրը հաղորդում է, ցոյց են տալիս, որ պատմութեան
խլուրդը դանդաղ, բայց անշեղ կերպով իր աշխատանքը կա-
ռարում է: Շատ հաւանական է, որ հետեւեալ անդամին յեղա-
փոխութիւնը կծագէ հողադարձութեամբ յետ Ֆեւրցած Աւստ-
րիայում: Վերջին տեղեկութիւնները մեզ հաղորդում են,
Աւստրո-Հունգարիայի խոշոր արդիւնադարձական կենտրոն-
ներում Վիէննայում և Բուդապէշտում տեղի ունեցող դոր-
ժադուլները և այնտեղ կազմած բանւորական խորհուրդները
մասին:

Ուղիղ է, այսպիսի շարժում եղաւ Աւստրո-Հունգարիա-
յում նոյն թւի յունւարին, բայց շնորհիւ աւստրիական սո-
ցիալ-ազգասէրների դործ դրած ջանքերի, կարողացան յետ
պահել բանւորութեանը յեղափոխական ճանապարհից և հաշ-
տեցնել կառավարութեան հետ: Այժմ այդ հազիւ թէ յաջողւի,
որովհետեւ բանւորները արդէն յունւարեան օրերի դառն
փորձերից սովորեցին, երբ զրաֆ Չերնինի կառավարութիւնը
խոստացաւ նրանց վերջ առլ պատերազմին ընդհանուր դեմոկ-
րատական հաշտութեամբ, իսկ զրա փոխարէն նրանց հրամ-
ցրեց միմիայն Բրեստի հաշտութիւնը, որը Աւստրիային հա-
ցով երբէք չէր ապահովում, քանի որ դեռ ևս Ուկրաինայից
հաց տեղափոխելը այնքան էլ դիւրին չէր և հաշտութեան
փոխարէն, աւստրիական բանւորները և ճնշւած ու հարստա-
հարւած ժողովուրդները ստացան պատերազմի շարունակելը:

Սրանից բխւած էր, որ աւստրիական շտաբը, Բեր-
լինի կարգադրութեամբ սկսեց իտալական Ֆրոնտում յառաջ-
խաղացումը: Նրա անյաջողութիւնը, համաձայն պրուսական
բուրժուազիայի մամուլին, զխաւսորապէս նրանով է բացա-
ւորուում, որ աւստրիական զօրքի մէջ նոյն տրամադրութիւնն
է թագաւորում, ինչպիսի տրամադրութիւն կար ռուսական
բանակի մէջ Կերենսկու իրազմակերպած յուլիսի 18-ի յառաջ-

ւորին չափ կարելի լինի, գոնէ փօքք չափով առնել այդ սոսկալի աւերումի առաջը: Առանց սոցիալիզմի մարդկութիւնը չէա կնեաւի ամենաքիչը մի քանի տաճնեակ տարիներ: Որպէսզի կարողանանք կեանքի հաւասարակշռութիւնը պահել, հարկաւոր են ամենակտրուկ միջոցներ առանց խնայելու տիրող դասերի շահերը: Այս կարօղ է անել միայն պրոլետարիատի դիկտատուրան, այս դէպքում իմպերիալիզմը անգոր է:

Իմպերիալիզմը մարդկութեանը հասցրեց անդունդի ծայրը, Ֆրդիքական օլլասեռման, բարոյական անկման: Իմպերիալիզմը—Ֆինանսական կապիտալի դիկտատուրան է: Նրան կգայ փոխանակելու պրոլետարական դիկտատուրան, որը միայն կարող է բուժել պաաերազմից առաջացած, մարդկութեան վերքերը և սաեղծել նոր զարգացման հիմքերը:

